

EWA CHORAŻY
OKE Jaworzno

„DUŻY KŁOPOT Z MAŁYM WYPRACOWANIEM” – CZY ESEJ MATURALNY I WYPRACOWANIE SĄ NIEZASTĄPIONE?

Ponadczasowość pewnych umiejętności powoduje, że ani zmieniające się epoki, ani wprowadzane reformy nie są w stanie podważyć ich wartości. Życie i stawiane przez nie wymagania zawsze weryfikują, co jest naprawdę ważne.

Szkoły średniowieczne realizowały program tzw. trivium (gramatyka, dialektyka i retoryka), który oznaczał kształcenie następujących umiejętności:

- w przypadku **dialektyki** – logikę, rozumowe dochodzenie do prawdy¹;
- w przypadku **retoryki** – sztukę wymowy, krasomówstwo; naukę zasad sprawnego i pięknego wysławiania się, obejmującą reguły doboru słów, konstrukcję zdań, umiejętność argumentacji itp.².

W nowoczesnym podręczniku dla gimnazjalistów *Zaplanuj karierę*³ czytamy:

Każdego dnia będziesz musiał przekazywać na piśmie jakieś wiadomości i rozumieć, co ktoś napisał.

W ogłoszeniach o pracę znajdziesz prośbę, aby odpowiedzieć listownie. To, jak dobrze piszesz, może zaważyć na tym, czy pracodawca umówi się z Tobą na rozmowę kwalifikacyjną.

Umiejętność dobrego pisania może Ci pomóc awansować w pracy.

W podręczniku tym znajdujemy również wskazówki, jak pisać:

- *Bierz pod uwagę odbiorcę – pomyśl, jakich informacji potrzebują czytelnicy, by zrozumieć Twoją wypowiedź.*
- *Zaplanuj, co chcesz przekazać. Informacja musi być jasna i przejrzysta.*

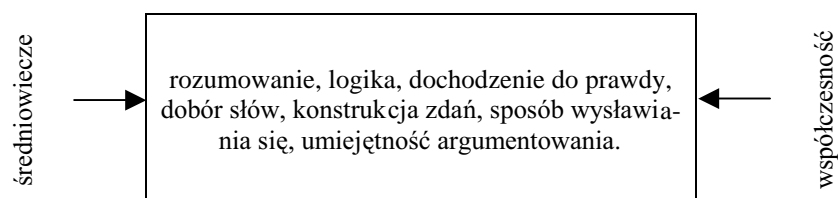
¹ *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 1999, t.1., s. 369. [W starożytności dialektyka oznaczała: sztukę dyskusowania, zwłaszcza umiejętność dochodzenia do prawdy przez ujawnianie i przezwyciężanie sprzeczności w rozumowaniu przeciwnika].

² *Ibidem*, t.3., s.48.

³ Kelly-Plate J., Volz-Patton R., *Zaplanuj karierę*, Pelplin 1998, s.194–106.

- Zaznacz najważniejsze rzeczy.
- Nie rozpisuj się. Przechodź do sedna sprawy.
- Wyrażaj się jasno.
- Bądź dokładny – czy piszesz ściśle na temat? Czy mówisz to, co zamierzałeś?
- Pisz poprawnie. **Umiejętność pisania może pomóc Ci odnieść sukces w szkole i w pracy.**

Cechy wspólne cytowanych wypowiedzi dotyczą **jakości informacji** – i są to :

Umiejętność konstruowania i przekazywania informacji ma charakter ponadczasowy; jej doniosłość jest uzasadniona nie tylko naukowo, ale i życiowo. Zasadność jej kształcenia jest zatem oczywista. Aby być sprawnym językowo, należy umieć: znajdować, odbierać, przyswajać, rozumieć, przetwarzać i wykorzystywać potrzebne informacje. Absolwent sprawny językowo – i to zarówno w roli nadawcy, jak odbiorcy informacji – może efektywnie uczyć się i rozumieć świat. Zdaniem wielu, nie tylko polonistów, osobowość i dojrzałość ucznia najpełniej i wszechstronnie sprawdza wypracowanie.

Wypracowanie maturalne przybiera często formę rozprawki, czyli tekstu odwzorowującego rozumowanie.

Może ona mieć postać:

- przedstawiającą – fakty, wydarzenia, problemy w jakimś uporządkowaniu dającym podstawę do wniosków i uogólnień,
- polemiczną – ustalającą prawdę lub fałsz jakiegoś twierdzenia,
- krytyczno-oceniającą – zawierającą analizę, interpretację i ocenę jakiegoś tekstu kultury. Są to formy wypowiedzi do opanowania przez wszystkich uczniów liceum, jeśli nauczyciel chce i umie wdrożyć młodzież do biegłego i poprawnego tworzenia takich tekstów⁴.

Wypracowanie jako zadanie egzaminacyjne ma chyba najdłuższą historię. Funkcjonuje w tej formie od dawna. Wydawałoby się, że ponadwiekowa ewolucja wykształci produkt doskonały.

Obecnie wypracowanie występuje w następujących arkuszach maturalnych: język polski (na obu poziomach), historia, historia sztuki, historia muzyki, wiedza o tańcu, wiedza o społeczeństwie, a zapewne od 2007 r. znajdzie się na tej liście także filozofia na poziomie rozszerzonym.

⁴ Pawłowska R., *Wypracowanie jako najlepsze narzędzie sprawdzianu dojrzałości abiturienta*, [w:] M. Sinica (red.), *Materiały konferencyjne z Konferencji językowo-dydaktycznej w Jeleniej Górze*, Jelenia Góra 1992, s. 89–97.

We wszystkich przedmiotach wypracowanie jest tym rodzajem zadania, które sprawdza umiejętności najwyższej rangi. Przykłady przedstawione powyżej dowodzą konieczności kształcenia i sprawdzania tego rodzaju umiejętności. Mimo panującej epoki „SMS-ów”, dłuższa wypowiedź była i jest niezastąpioną formą przekazu informacji. Wielokrotnie i w różnego rodzaju publikacjach próbowano przeanalizować proces pisania wypracowania, rozłożyć go na czynniki składowe i opisać.

Zestaw niezbędnych czynności ucznia i maturzysty, które musi on wykonać, by w pełni poprawnie zredagować dłuższą wypowiedź, znajduje odzwierciedlenie w kryteriach oceniania. Niezbędne umiejętności/ czynności to:

- **organizowanie warsztatu pracy**, czyli gromadzenie materiału, korzystanie z literatury i innych źródeł informacji, sporządzanie bazy danych, korzystanie z różnych technik gromadzenia i przekazywania informacji;
- **redagowanie wypowiedzi w sposób zamierzony**, przestrzeganie treściowych i formalnych zasad organizacji tekstu;
- **streszczenie, parafrazowanie, cytowanie, komentowanie** – czyli powoływanie się na cudze opinie;
- **formułowanie hipotez, planowanie ich rozwiązywania, dobieranie argumentów**, hierarchizowanie, selekcjonowanie materiału i porządkowanie go, porównywanie, syntetyzowanie (scalanie zebranych informacji w problemowe całości), wnioskowanie;
- **formułowanie sądów i uzasadnianie ich**;
- **prezentowanie swoich ocen i opinii** (muszą być przeanalizowane i odpowiednio uargumentowane);
- **zredagowanie tekstu**, scalenie zebranych/ wybranych informacji w problemowe całości.

Wydawałoby się, że przytoczone informacje należą do grupy tzw. prawd oczywistych. Wymienione powyżej umiejętności to inaczej zapisane standardy wymagań zarówno edukacyjnych, jak egzaminacyjnych z większości przedmiotów. Umiejętności te powinny być kształcone na wszystkich etapach edukacji. Ponieważ są one szczególnie charakterystyczne dla języka polskiego i historii, tymi przykładami chcę się posłużyć. Głównym zadaniem nauczania języka polskiego jest kształcenie dyscypliny umysłowej i sprawności językowej – umiejętności decydujących o:

- byciu nadawcą i odbiorcą informacji,
- możliwościach rozwoju osobowego każdego człowieka,
- możliwościach uczenia się czegokolwiek.

Przykładowa analiza jakościowa egzaminu próbnego z języka polskiego pokazuje, jakie pytania i problemy pojawiały się w dyskusjach z młodzieżą i nauczycielami:

Rozwinięcie tematu (łatwość 0,33)⁵:

To kryterium budzi szczególnie dużo emocji, podsyconych zwłaszcza przez osoby głoszące, iż uczeń musi „wstrzelić się w model”. Uczniowie, którzy nie zostali usatysfakcjonowani otrzymaną liczbą punktów za to kryterium, utrzymują, że są pokrzywdzeni, ponieważ „przerośli” model. Należałoby w tym miejscu sprostować tę obiegową opinię. Uczeń, aby poprawnie rozwinąć temat, zobowiązany jest **znać tekst literacki, który ma analizować, i zasady jego analizy**. Nie może bazować na streszczeniach, „ściągach dla maturzysty” i innych „pomocach” dla uczniów, które masowo pojawiają się na rynku wydawniczym czy w internecie. Nie może też zastępować rzetelnej analizy tekstu literackiego luźnymi skojarzeniami, dygresjami.

Model odpowiedzi zawiera przykłady argumentów połączonych tematycznie, czyli główne punkty rozwinięcia tematu. Przy zapisie głównego punktu pojawia się skrót **np.**, co oznacza, że **każda merytorycznie poprawna odpowiedź** ucznia zostanie pozytywnie oceniona. [Ten zapis pojawia się przy kryteriach ze wszystkich przedmiotów – przyp. autora].

Model odpowiedzi jest adekwatny do sformułowania tematu.

W obu wypracowaniach punkty przyznawane są również za umiejętność wnioskowania.

Po **wnikliwej analizie tematu** uczeń nie powinien mieć problemów ze wskazaniem zagadnień, wokół których zobowiązany jest skoncentrować swoją uwagę, pisząc wypracowanie. Poprawne rozwinięcie tematu okazało się jednak umiejętnością bardzo trudną dla uczniów. Najczęściej popełniane błędy polegały na tym, że uczniowie zastępowali analizę streszczeniem zamieszczonych fragmentów, powtarzali te same argumenty, popełniali błędy rzeczowe, świadczące o nieznanomości opisanych w lekturze zdarzeń, mylili bohaterów.

Pozwoliłam sobie przytoczyć dość obszerny fragment analizy rozwinięcia tematu z języka polskiego, ponieważ jest on adekwatny do wszystkich przedmiotów, które przy sprawdzaniu określonych umiejętności posługują się wypracowaniem.

Poruszone w powyższej analizie problemy pojawiają się również w przypadku historii, czego dowodem są wyniki tegorocznej sesji majowej egzaminu maturalnego.

Ostatnie z zadań II arkusza egzaminacyjnego z historii sprawdzało umiejętność napisania wypracowania na jeden z podanych do wyboru tematów. Tematy brzmiały jednakowo, sprawdzały umiejętność scharakteryzowania przemian społecznych w różnych epokach historycznych. Oceniana była przede wszystkim wartość merytoryczna pracy (treść), a także wartość kompozycyjna, językowa i stylistyczna.

Do oceny wypracowania z historii stosuje się schemat oceniania oparty na koncepcji poziomów: poszczególne poziomy różnicuje nie tylko przyrost wiedzy,

---

⁵ Krasuska A., *Analiza jakościowa wyników próbnego egzaminu maturalnego z języka polskiego w województwie śląskim*, Biuletyn OKE, marzec 2005, www.oke.jaw.pl, s.7.

ale i przyrost umiejętności posługiwania się nią. Kolejno, od I do IV poziomu obserwujemy ten przyrost zgodnie z hierarchią standardów wymagań egzaminacyjnych. W ogólnym zarysie wygląda to następująco:

I. *Zdający przedstawił niektóre fakty i pojęcia związane z postawionym problemem; poprawnie umieścił wydarzenia w czasie i w przestrzeni.*

Na tym poziomie oczekuje się od zdającego znajomości podstawowych dla zrozumienia tematu faktów i związków pomiędzy nimi.

II. *Zdający wykorzystał posiadaną wiedzę do opisanego problemu, wykazał się prostymi operacjami myślenia historycznego.*

Na tym poziomie oczekuje się od zdającego nie tylko faktografii, ale również prostych operacji myślenia historycznego, takich jak: selekcja faktów, przyczyny i skutki.

III. *Zdający podjął próbę wyjaśnienia postawionego problemu w syntetycznej formie i wykazał się pogłębionym rozumowaniem historycznym.*

Na tym poziomie oczekuje się od zdającego przedstawienia złożoności zjawisk i procesów historycznych; analizy z uwzględnieniem takich operacji myślenia historycznego, jak np.: selekcja i hierarchizacja faktów, synchronizacja (i diachronizacja) czy umieszczanie w szerokim kontekście.

IV. *Zdający wszechstronnie przedstawił problem, odniósł się do dyskusji historiograficznej oraz podjął próbę jego oceny.*

Na tym poziomie oczekuje się od zdającego pogłębionej analizy z uwzględnieniem własnych wniosków i refleksji, a także odwołania do różnych źródeł informacji.

Oczywiste jest, że zdający musi dysponować odpowiednią wiedzą historyczną. Zatem prozaiczną przyczyną napisania słabego wypracowania może być brak wiadomości. Wprowadzenie treści nie na temat świadczyć może o:

- braku wiadomości,
- braku umiejętności doboru i selekcji materiału rzeczowego,
- niezrozumieniu tematu⁶.

Takie zadania mogą być ocenione na 0 punktów.

W hierarchii standardów wymagań egzaminacyjnych tworzenie informacji w różnych formach, czyli standard III, jest umiejętnością najwyższej rangi. Poziom jego opanowania najlepiej sprawdza zadanie rozszerzonej odpowiedzi, czyli wypracowanie.

Omówione umiejętności najwyższej rangi, pozwalające posługiwać się wiedzą, zostały następująco zapisane⁷:

Zdający przedstawia oraz ocenia wydarzenia i zjawiska historyczne, formułując przejrzystą i logiczną wypowiedź pisemną:

⁶ Anusiewicz-Działak B., *Problem tzw. krótkiego wypracowania*, *Biuletyn Maturalny nr 5. Historia*, Centralna Komisja Egzaminacyjna 2004, www.cke.edu.pl, s. 20–22.

⁷ *Informator maturalny od 2005 roku z historii*, Warszawa 2003, s. 26.

Standard	Opis wymagań
1) porównuje, czyli wskazuje różnice i podobieństwa między zjawiskami i procesami,	<ul style="list-style-type: none"> • zestawia ze sobą odpowiednie informacje dotyczące zjawisk i procesów historycznych, • dostrzega podobieństwa i różnice oraz wartościuje je w celu wyjaśnienia problemu, • wyciąga wnioski z porównań, • uzasadnia swoje stanowisko;
2) krytycznie analizuje i ocenia różne interpretacje historii	<ul style="list-style-type: none"> • dostrzega różne interpretacje historii i ich przyczyny, • uwzględnia informacje oraz opinie różniące się między sobą, • formułuje wnioski, • ocenia wybrane problemy historyczne z uwzględnieniem zasad naukowego badania przeszłości.

Analiza ilościowa⁸ wyników tegorocznego egzaminu maturalnego pokazała, jaką trudność stanowiły dla zdających wymagania opisane w III standardzie. Wskaźniki łatwości dla zdających, z rozbiciem na licea ogólnokształcące i profilowane, przedstawiam poniżej.

Wskaźniki łatwości dla standardu III

LP – PP = 0,33

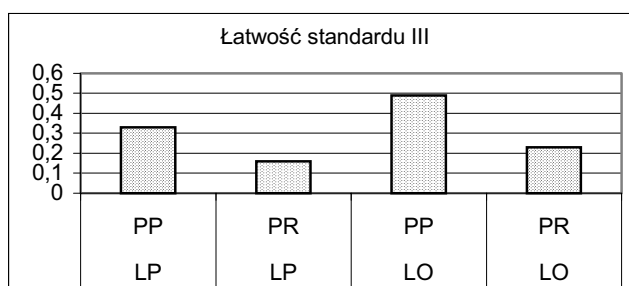
LP – PR = 0,16

LO – PP = 0,49

LO – PR = 0,23

Całość – PP = 0,47 (A I)

Całość – PR = 0,23 (A II)

Prawie połowa zdających z liceów ogólnokształcących oraz ponad 1/3 zdających z liceów profilowanych, w arkuszu I, czyli na poziomie podstawowym, spełniła wymagania standardu III, tzn. prawidłowo tworzyła wymagane informacje w zadaniach krótkiej odpowiedzi.

Na poziomie rozszerzonym, kiedy zdający musiał napisać wypracowanie, wskaźniki uległy zmianie. W przypadku LO wynosiły 0,23, a w przypadku LP – 0,16.

Współczynnik łatwości: 0,49 i 0,33 w przypadku zadań z poziomu podstawowego wskazuje, że zadania krótkiej odpowiedzi, sprawdzające stopień opanowania umiejętności opisanych w standardzie III, są dla zdających dwukrotnie łatwiejsze niż zadanie dłuższej odpowiedzi.

⁸ Raport z egzaminu maturalnego 2005, OKE Jaworzno, historia. Dane ze stron internetowych poszczególnych Komisji Egzaminacyjnych i CKE, www.cke.edu.pl

Niepokój budzi fakt, że wyniki wypracowania są niskie. Zdający mieli do wyboru dwa tematy; różnica wskaźników odnoszących się do poszczególnych tematów jest niewielka. Ogólnie – wskaźnik łatwości dla tego zadania w skali ogólnopolskiej wynosi $-0,2$.

Tematy wypracowań poddanych analizie brzmiały następująco:

1. *Scharakteryzuj przemiany, jakie dokonały się w społeczeństwie polskim od początku XIII do końca XV wieku.*
2. *Scharakteryzuj przemiany, jakie dokonały się w społeczeństwie polskim w okresie Polski Ludowej.*

Obliczenia przeprowadzono dla następującej liczby zdających:

Temat		Liczba zdających
Temat 1	Obowiązkowy PR	1267
	Dodatkowy PR	313
Temat 2	Obowiązkowy PR	1962
	Dodatkowy PR	533

Znacznie więcej abiturientów zdawało historię jako przedmiot obowiązkowy. Większa liczba zdających wybrała temat 2., odnoszący się do historii najnowszej. Nieco wyższe wyniki osiągnęli maturzyści, którzy napisali wypracowanie na temat 1., odnoszący się do średniowiecza. W jednym i drugim przypadku zadania okazały się być trudne i bardzo trudne.

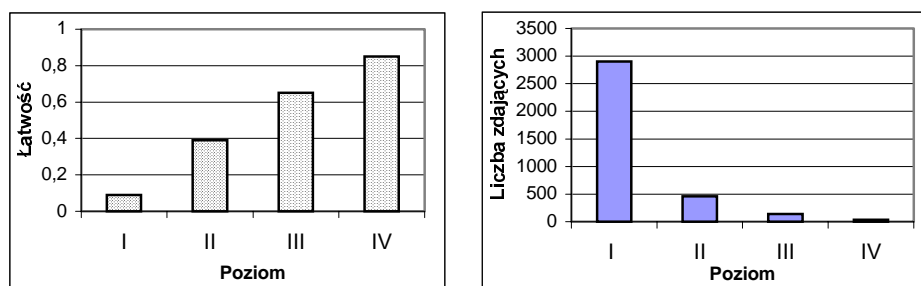
By przeanalizować, które z umiejętności określonych kryteriami oceniania okazały się dla zdających łatwiejsze, a które trudniejsze, dokonano analizy poziomami (kryteria oceniania przedstawiono powyżej). Obliczenia dla poszczególnych poziomów w kryteriach oceniania prezentują się następująco:

	Liczba zdających	Wartość wskaźnika dla danej grupy osób:
Ogółem	4357	0,16
0 pkt	797	-
Poziom I	2903	0,09
Poziom II	481	0,39
Poziom III	142	0,65
Poziom IV	34	0,85

Zamieszczone niżej wykresy przedstawiają dwa rodzaje zależności: (1) liczbę zdających, których wypowiedzi egzaminatorzy zakwalifikowali do poszczególnych poziomów w kryteriach oceniania, oraz (2) wskaźnik łatwości zadania w poszczególnych poziomach kryteriów oceniania.

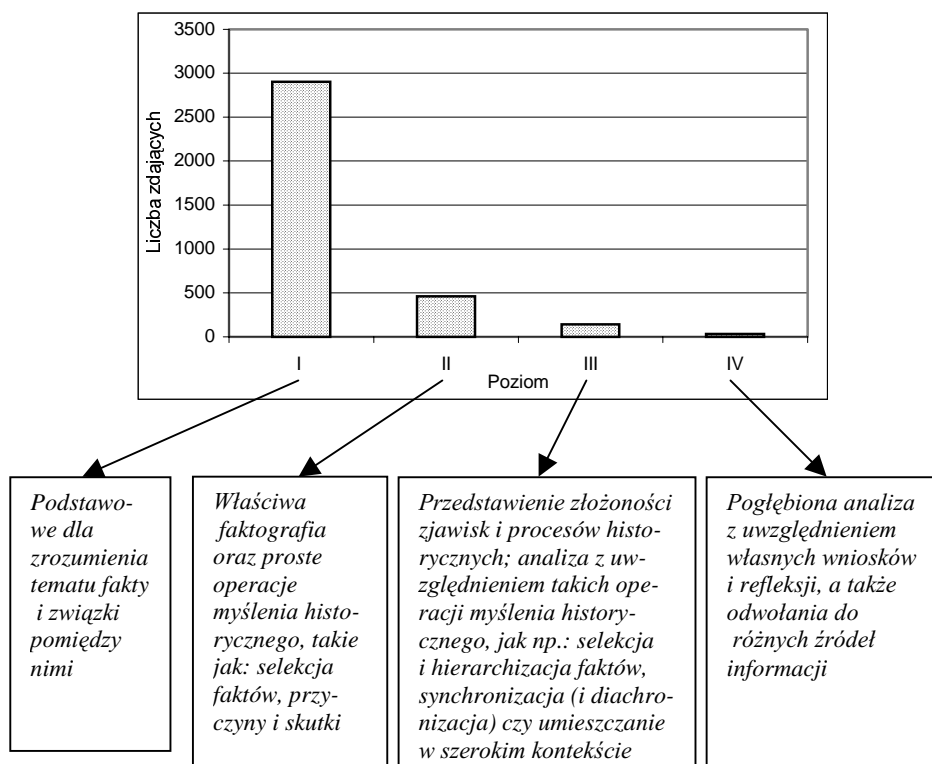
Z zestawienia tego wynika, że zdecydowanie najwięcej prac zakwalifikowano do poziomu I, co oznacza to, że największa grupa zdających wykazała się tylko najbardziej podstawowymi umiejętnościami. Na tej postawie można wnio-

skować również, że prace ukazują braki w wiedzy na dany temat i niedoskonałość umiejętności. Poziomy II i III pojawiają się sporadycznie, IV – bardzo rzadko.

Im większym przyrostem wiedzy i odpowiednich umiejętności wykazywali się zdający, tym łatwiejsze było dla nich zadanie. Im wyższy poziom, do którego zakwalifikowano pracę, tym wyższy wskaźnik łatwości dla danego zadania.

Podsumowując dane, spróbujmy połączyć liczbę zdających, zakwalifikowanych do pewnej grupy (poziomu), z krótką charakterystyką ich osiągnięć:

Przekształcenie uczniów w ekspertów we wszystkich dziedzinach jest nierealne. Jednak uczeń, wybierając przedmiot maturalny, podejmuje decyzję, że stanie się „specjalistą” z określonej dziedziny nauki.

Badania psychologów dowiodły, że eksperci w danej dziedzinie potrafią precyzyjnie zaplanować czynności potrzebne do rozwiązania problemu. Bardzo dokładnie analizują zagadnienie. Jest to czynność, która warunkuje efekt końcowy pracy. I chociaż w wielu przypadkach nie znajdują całkowicie nowych rozwiązań, to odpowiednio wykorzystują dotychczasowe doświadczenia. Dlatego tak ważne jest, aby zdający dysponował takimi zasobami wiedzy i umiejętności, które umożliwią mu otrzymanie zadowalającego go wyniku. Zatem zdający, którzy uzyskali niskie wyniki z zadania, albo nie przeanalizowali dokładnie tematu i/lub nie zastanowili się, czego oczekuje się od zdającego, albo ograniczona wiedza i umiejętności nie pozwoliły im na poprawne wykonanie polecenia.

Obydwa wnioski mogą być wskazówką do procesu planowania dydaktycznego w szkołach. Należy jednak pamiętać, że bardzo dużo czasu wymaga zrozumienie, co się stało, czyli analiza sytuacji, oraz co należy osiągnąć, czyli analiza celu. Kiedy człowiek zrozumie sytuację problemową, może się z nią również uporać⁹.

Przydatność wypracowania jako formy zdania egzaminacyjnego jest bezsporna – żadne inne nie sprawdza jednocześnie tak wielu umiejętności szczegółowych, i to umiejętności najwyższej rangi. Wiele prac dyskwalifikują wypowiedzi nie na temat. Świadczą one o braku wiadomości, braku umiejętności doboru i selekcji materiału rzeczowego i/lub o niezrozumieniu tematu. Można więc przyjąć, że sukces zaczyna się od informacji.

Informator maturalny wskazuje, że zadania z arkusza II, włącznie z wypracowaniem podporządkowane są tematowi przewodniemu. W przypadku tego rocznego egzaminu to przyporządkowanie było szczególnie widoczne. W informatorze przedstawiono wymagania i poparto je przykładami. Być może wielu zdających nie zapoznało się z koncepcją budowy arkusza.

Błędem często pojawiającym się w pracach jest niepoprawne stosowanie terminologii. Zasady narracji historycznej nie pozwalają na zamienne, przypadkowe używanie terminów. Takie działania mogą świadczyć o nieznanym bądź niezrozumieniu pewnych określeń. Nieprecyzyjne posługiwanie się terminologią zmienia sens wypowiedzi – staje się ona nieprawidłowa.

Odpowiednie dać rzeczy słowo – jeśli ta myśl stanie się postulatem, który doczeka się spełnienia, jakość wypowiedzi uczniowskich może się zdecydowanie poprawić.

---

⁹ G. Mietzel, *Psychologia kształcenia*, Gdańsk 2003, s. 312.